

Coregrafia și etnocoreologia maghiară
din Transilvania în mileniul trei



COREGRAFIA ȘI ETNOCOREOLOGIA MAGHIARĂ DIN TRANSILVANIA ÎN MILENIUL TREI



Editor: Köncezi Csongor



EDITURA
INSTITUTULUI PENTRU
STUDIAREA PROBLEMELOR
MINORITĂȚILOR NAȚIONALE



KRITERION

Cluj-Napoca, 2010

Titlu: *Coregrafia și etnocoreologia maghiară din Transilvania în mileniul trei*
Editor: Könczei Csongor

Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale
Editura Kriterion

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Coregrafia și etnocoreologia maghiară din Transilvania în mileniul trei / ed.: Könczei Csongor. - Cluj-Napoca : Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale : Kriterion, 2010
Bibliogr.
ISBN 978-606-92512-4-9
ISBN 978-973-26-1017-6

I. Könczei, Csongor (ed.)

793.31

Coordonator serie: Horváth István, Jakab Albert Zsolt

Lector: Corina Sirbu

Traduceri: Nastasă-Kovács Annamária

Corectură: Anca Lucia Sârbu

Design: Könczey Elemér

Tehnoredactare: Fazakas Botond

Tipar: IDEA és GLORIA, Kolozsvár

© Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale

Opiniile exprimate în textul de față aparțin autorilor și ele nu reflectă în mod obligatoriu punctul de vedere al ISPMN și al Guvernului României.

Cuprins

Prefață (KÖNCZEI Csongor)	7
Raport cu privire la starea artei dansului maghiar transilvan	
LASKAY Adrienne Apariția dansului artistic pe scenele din Transilvania	11
DEÁK Gyula De la dansul popular la spectacolele de teatru-dans	33
URAY Péter Instruirea și tendințele instruirii	41
KÖNCZEI Csongor Propunere pentru instituționalizarea învățământului superior coregrafic maghiar din România	53
FÜGEDI János Reflecții pe marginea studiului lui Csongor Könczei	73
Aspecte transilvănene ale rezultatelor din cadrul cercetărilor maghiare asupra dansului din secolul al XX-lea	
KARÁCSONY Zoltán Istoria originii filmelor despre folclorul coregrafic din Transilvania. Privire critică de ansamblu de la începuturi și până în 1963	77
PÁLFY Gyula Dansurile unui sat transilvănean cu populația mixtă: Grindenii	105

FÜGEDI János	
Rolul notației în analiza dansului	111
KÖNCZEI Csilla	
Tripletul mort în fașă. Discursurile publice despre inexistența cercetării dansului maghiar din România în anii 1960–1980	121
Masă rotundă	135
Postfață (Corina IOSIF)	147
Abstracts	151
Lista autorilor	155

Prefață

„Poezia, pictura și dansul. Domnilor, toate acestea nu sunt decât copii exacte ale naturii încântătoare – sau cel puțin așa ar trebui să fie.” Jean-Georges Noverre (1727–1810)

Ziua Mondială a Dansului a fost instituită în 1982 prin decizia Institutului Internațional de Teatru din cadrul UNESCO (*ITI – UNESCO*). De atunci, comunitatea mondială a dansului și publicul iubitor al acestei forme de artă sărbătorește ziua de 29 aprilie, zi de naștere a ilustrului maestru coregraf francez Jean-Georges Noverre, considerat creatorul baletului modern. În Ardeal, probabil pentru prima oară, Asociația Bogács-Zurboló a organizat la Cluj, în 2005, la Casa Tranzit, o manifestare de acest tip cu prezentarea diverselor genuri coregrafice, intitulată *Tradițiile dansului transilvănean și Ziua Mondială a Dansului [Erdélyi tánchagyományok és a tánc nemzetközi világnapja]*. De atunci, această manifestare din Ardeal – ce subliniază în primul rând particularitățile tradițiilor dansului maghiar – s-a îmbogățit an de an atât în conținut, cât și din punct de vedere calitativ. În această perspectivă, între 28-30 aprilie 2009 și în cadrul unui program de trei zile reunind o suită de evenimente, a fost ilustrată sub diverse forme (sesiune științifică, spectacole de dans, „casa dansului popular” și proiectarea unor filme coregrafice) receptarea la nivel național a genurilor coregrafice variate percepute în lumina tradiției dansului ardelenesc. Totodată, evenimentul, care a venit să acopere o lipsă în acest domeniu, încearcă să devină un forum anual al activităților ce implică dansul maghiar din Transilvania – activități aflate încă într-o fază incipientă –, în primul rând cu ajutorul relațiilor existente între dansul folcloric și diversele forme ale dansului contemporan.

Programul din 2009 a început cu o sesiune științifică inedită: conferința organizată pe 29 aprilie de Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale (ISPMN), cu sediul la Cluj, și Fundația Tranzit, intitulată *Coregrafia și etnocoreologia maghiară din Transilvania în mileniul trei [Az erdélyi magyar táncművészet és tánctudomány az ezredfordulón]*. Aceasta a fost apreciată ca prima manifestare științifică de acest gen din Transilvania. István Horváth, președintele ISPMN, precum și Tibor Kál-

mán Dáné, președintele Asociației Culturale Maghiare din Transilvania (EMKE), în cuvântul lor de salut adresat participanților la sesiune au accentuat, printre altele, și acest lucru.

Conferința a fost structurată în două sesiuni. Cei care și-au prezentat lucrările la sesiunea de dimineată au căutat răspunsuri la întrebarea: în ce măsură se poate vorbi despre o artă coregrafică maghiară din Transilvania? Cu această ocazie, au fost prezentate de către specialiști prelegeri diverse, atît cu caracter de generalitate, cît și de tip analitic, descriptiv și explicativ. Au fost dezbătute probleme precum: introducerea baletului clasic și a artei coregrafice scenice din Ardeal (Adrienne Laskay: *Dansul artistic pe scenele din Transilvania – Műtáncok az erdélyi színpadokon*); mișcarea culturală renașcentistă a dansului inițiată în anii '90 (Csilla Juhász: *Renașcentismul ieri și astăzi – Reneszánsz tegnap és ma*); contexte ale dansului folcloric (Gyula Deák: *De la dansul popular la spectacolele de teatru-dans – A néptánctól a táncszínházig*); situația mișcării artei contemporane ca fenomen (Péter Uray: *Spectacolul de teatru-mișcare ca spațiul posibil al înnoirii teatrale. Studio M, primul ansamblu profesionist de teatru-mișcare din Transilvania – A mozgásszínház, mint a színházi megújulás lehetséges területe. Az M Stúdió, Erdély első hivatásos mozgásszínházi társulata*, precum și Kinga Kelemen – Ferenc Sinkó: *Improvizație în dansul-contact: interpretare artistică vs. mod de trai – Kontakt improvizáció: előadóművészet vs. életforma*). Prelegerea semnată Csongor Könczei – cu caracter de sinteză și stimulative de polemici – a fost consacrată situației artei coregrafice contemporane din Ardeal și a dezbătut inclusiv problema învățământului coregrafic cu predare în limba maternă (*Propunere pentru instituționalizarea învățământului superior coregrafic maghiar din România – Javaslat a romániai magyar intézményesített táncművészeti oktatás bevezetésére*). Una dintre modalitățile de rezolvare a problemelor expuse a fost prezentată de rectorul Attila Gáspárik (*Despre noua direcție de studiu din arta coregrafică a Universității de Artă Teatrală din Târgu Mureș – A marosvásárhelyi Színházművészeti Egyetem új táncművészeti szakirányáról*), după care a avut loc o dezbateră cu referire la problemele sugerate de semnatarul acestor rînduri în intervenția sa, cu participarea la discuție a invitaților: János Fügedi (profesor al Institutului de Coregrafie de la Budapesta), Gyula Szép (vicepreședinte pe probleme culturale al UDMR) și István Szőke (profesor de arta mișcării la Universitatea de Artă Teatrală din Târgu Mureș).

La sesiunea din a doua parte a zilei prelegerile au fost susținute la Casa Tranzit de către colaboratorii Institutului de Științe Musicale al Academiei Maghiare de Științe, având ca obiectiv discutarea rezultatelor cercetărilor coregrafice maghiare din Transilvania în veacul XX. István Pávai s-a ocupat de cercetările muzicale etnocoregrafice din Transilvania începând cu evenimentele premergătoare acestora din secolul al XIX-lea și până în prezent, Zoltán Karácsony și-a asumat o trecere critică în revistă a primelor culegeri de filme etnocoregrafice din Transilvania de la începuturi și până în 1963, Gyula Pálffy a analizat dansurile unui sat transilvănean cu populația mixtă, Grindeni, mai apoi László Felföldi a vorbit despre aspirațiile de modernizare apărute în deceniile anterioare în cercetările etnocoregrafice, învățământul coregrafic și conservarea tradițiilor, iar János Fügedi a accentuat importanța rolului notației în prelucrarea științifică a dansului.

Prelegerea de încheiere, intitulată *Tripletul mort în fașă. Discursurile publice despre inexistența cercetării dansului maghiar din România în anii '60-'80* [A halva született harmadik ikertestvér. Nyilvános beszéd a nemlétező romániai magyar tánckutatásról a hatvanas-nyolcvanas években – A tánckutatás esélyei a mai Romániában], susținută de Csilla Kőnczei, a constituit amorsa unei dezbateri în cadrul unei mese rotunde moderate de László Fosztó. Sesiunea științifică a fost încheiată cu o prezentare de carte. Volumul intitulat *Scrieri referitoare la teoria dansului. Writings in Dance Theory* [Táncelméleti írások. Writings in Dance Theory. (1987–2002)], a cărui autoare este Csilla Kőnczei, a fost prezentat de János Fügedi, fiind considerat prima lucrare în limba maghiară de acest gen din Transilvania.

Așadar, volumul de față include variantele redactate ale prelegerilor din această sesiune științifică. Din păcate – din motive obiective, câteva dintre expunerile din timpul sesiunii lipsesc din acest volum; este vorba despre intervenții care au conținit idei interesante și valoroase. În același timp, este deosebit de important faptul că, prin intermediul traducerii, situația actuală a artei coregrafice și a coreologiei maghiare din Transilvania devine cunoscută și publicului român format din specialiști și cititori interesați.

KÖNCZEI Csongor



Corina IOSIF

Postafață

Apariția volumului *Coregrafia și etnocoreologia maghiară din Transilvania în mileniul trei* în traducere românească poartă, cred, o semnificație aparte.

Cu mici excepții, incapabile de a schimba percepția generală asupra situației, etnologia din nord-vestul României și-a consumat existența în două discursuri paralele, unul de limbă română și celălalt de limbă maghiară, iar observația poate fi fără rezerve extinsă la un nivel mai larg, adică, spre exemplu, și la producția de text sociologic, disciplină, în anumite privințe, complementară etnologiei.

Relația care s-a construit în timp între aceste două discursuri este una complexă, caracterizată în egală măsură de contaminări¹ și de opoziții, de convergențe și de divergențe, relație care poate deveni în sine un subiect de studiu, și nu numai pentru etnologi. Atât discursul maghiar asupra identității naționale, cât și cel românesc s-au construit, istoric, în raport unul cu celălalt, iar culturile tradiționale, ca obiect de studiu al folcloristicii, s-au aflat (și se mai află încă), în multe privințe, în centrul acestor constructe. Pe cont propriu, atât etnologia de limbă maghiară, cât și cea de limbă română au produs astfel discursuri asupra specificității naționale, de pe poziții etnopolitice în principiu divergente, dar împărțășind o aceeași ideologie a națiunii și împărțind o arie culturală comună; munca depusă în această privință a fost însă, din punctul de vedere al demersului etnologic, în mod inevitabil convergentă în direcția producerii unor date etnologice, mai ales sub forma arhivelor de folclor, de o bogăție remarcabilă și într-un caz și în celălalt.

1 Vezi, în această privință, interviul cu Gall Ernő, publicat în revista Martor, (*Martor. Revistă de Antropologie a Muzeului Țăranului Român*, No. 3/1998, 2002) despre relația existentă, spre exemplu, între modelul școlii gustiene și sociologia de limbă maghiară din România.

Din acest motiv, probabil că una dintre provocările speciale, atât pentru etnologia maghiară (vorbesc aici mai ales despre cea produsă în România), cât și pentru cea română este aceea născută din relația semnalată mai sus, iar una dintre căile de străbătut pentru o înțelegere aprofundată a istoriei contextualizate geografic a disciplinei (atât în ipostaza ei de limbă maghiară, cât și de limbă română) ar fi aceea a studierii ca atare a acestei relații, din păcate, prea puțin explorată.

Textele cuprinse în volumul de față se concentrează pe domeniul privilegiat al etnologiei maghiare, cel al dansului tradițional, iar câteva dintre studiile reunite aici ating problematici conexe acestuia (cum este cea a teatrului-dans sau cea a baletului). Multe dintre informațiile istorice sau etnografice pe care textele le conțin sunt inedite pentru un cititor de limbă română, fie el și avizat (pentru a da numai câteva exemple: aspectele sociale, culturale și politice ale „fenomenului *Tančház*” sau cele legate de organizarea în zona Ardealului a unor cercetări de teren în parteneriat cu etnologi maghiari de la Budapesta, detalii privind practica etnologică în sine în perioada regimului comunist). Gestul de a aduna și publica texte care, din direcții de abordare extrem de variate, pun în lumină atât dansul tradițional maghiar și genurile scenice influențate de acesta, cât și istoria problematică a disciplinei care se ocupă de studierea lui, etnocoerologia, are, fără îndoială, o valoare intrinsecă. Însă decizia editorului de a publica îngemănat, în maghiară și română, studiile care îl compun face ca această apariție editorială să aibă în același timp calitatea de a scurtcircuita, virtual, practica discursurilor paralele despre care vorbeam mai sus, deschizând astfel căi de comunicare între cele două variante ale discursului etnologic. Acest gest are, la rândul său, două implicații importante: în primul rând, munca de traducere împinge efortul de înțelegere a unei culturi (fie ea savantă sau tradițională) până la limitele de expresie ale limbii în care se traduce, până acolo unde lipsa corespondențelor terminologice începe să fie înlocuită de descriere. Or, demersul etnografic stă martor, orice încercare de descifrare și înțelegere a unui sistem cultural trece, inevitabil, prin descriere și corelativul ei metodologic, imposibil în fapt de atins, „traducerea” (în toate sensurile posibile ale cuvântului).

Așadar, gestul de a însoți originalul maghiar al discursului cuprins în paginile acestui volum de traducerea lui în română aruncă, într-un plan secund, mănua antropologiei (celei de limbă română, dar și celei de



limbă maghiară), disciplină intrată pe scena științelor sociale din estul Europei abia în ultimii douăzeci de ani. Provocarea despre care vorbeam chiar la început ar fi deci să ne întoarcem privirea de la autoreflexia prescrisă de demersul etnologic în varianta studiilor de folclor, într-o mișcare de distanțare, în primul rând către reflecția asupra „străinului apropiat nouă”,² cel care, istoric, a fost în același timp asemănător și diferit, apropiat și distant. Relația duală a proximității/distanței dintre cultura română și cea maghiară într-un spațiu geografic și cultural coabitat de secole poate înlesni o clarificare „în oglindă” a constructelor identitare din momentul în care dinamica jocului dintre diferență și alteritate³ începe să fie interogată ca obiect de studiu antropologic. Nu în ultimul rând, acest exercițiu, considerat măcar din punctul de vedere al valorii lui metodologice, apare cu atât mai necesar, deci justificat, cu cât istoria construirii identității moderne în cazul popoarelor din estul Europei este în mod fundamental diferită (nu mai este cazul să discut aici în ce fel și de ce) de procesul ei omolog din Vest.

Ar mai rămâne de spus că această decizie editorială creează un precedent valoros. El poate da de gândit în direcția unui tip de demers analitic, consecvent de data aceasta, care să poată porni de la simultaneitatea publicării de texte în maghiară și a acelorași texte în traducere română, demers ce numai așa poate da șansa înțelegerii aprofundate a relațiilor discrete ce reglează raportul dintre discursul etnologic de limbă maghiară și cel de limbă română, într-un spațiu cultural cum este cel din nord-vestul României.

- 2 G. Simmel, „Digressions sur l'étranger”, 1984, în Y. Grafmeyer și I. Joseph (ed.): *L'école de Chicago. Naissance de l'écologie urbaine*, Paris, Aubier Montaigne, p. 58.
- 3 G. Simmel, „ Digressions sur l'étranger ”, 1984, p. 58-59.



Abstracts

LASKAY Adrienne

Concert dance on Transylvanian stages

The first study of the volume is about the development of concert dance and classical ballet, thus of the art of dance in Transylvania. The author discusses the situation of the Hungarian concert dance in Transylvania from the 17th century until present, using an exhaustive database of cultural history and history of art. The study treats in detail all the datable dance performances (or dance divertissements within different performances) of the Hungarian Theatre of Cluj. Then it describes the history of the ballet within the Hungarian Opera of Cluj, moreover, it presents in short the ballet performances of the Romanian Opera in Cluj and (mainly Hungarian) performances of the National Opera in Timișoara.

DEÁK Gyula

From folk dance to dance theatre

In his study Gyula Deák presents the present situation of the Hungarian professional and amateur folk dance and folk dance movement in Romania. He outlines the establishment and operation of the professional Hungarian folk dance ensembles in Romania, and also the development of their artistic profile formed during several years. When discussing this later aspect, the writer points out the importance of dance theatre forms, which in recent years are becoming more and more dominant. Then he describes in detail the activity of the Hungarian Folk Dance Association from Romania, which is the national organisation gathering the native folk dancers: the establishment and operation of the information office, the development of the professional archive, the different training programs; finally he enumerates the events and festivals organised by the association in recent years.

URAY Péter

Movement, movement theatre – in training and in Transylvanian theatre and dance

In this study the well-known movement theatre choreographer and director, Péter Uray states his views on the training and on training trends applied in movement theatre primarily as a teacher of dramatics. He interprets the movement dramaturgy, then he treats issues like structuring motifs according to curves or themes of a certain creative intention, the classification of themes according to a certain form and their putting into a structure. He also deals issues related to style, visual thinking, planning of motifs and movements. He also touches upon the relationship between dance, movement theatre and contact dance. Finally he presents in short the activity of the M Studio, a movement theatre from Sfântu Gheorghe directed by the author.

KÖNCZEI Csongor

A proposal for introducing the Hungarian higher dance education in Romania

A study on the Hungarian performance dance in Romania is for many reasons the outline of the existing deficiencies and problems. Therefore this study first tries to sum up these deficiencies (*A short report of the Hungarian (folk) dance in Romania*), then to analyse and interpret them (*The relationship between folk dance and concert dance; How public funds are wasted – mother-tongue dance education, the lack of trained experts*). Finally the study attempts to elaborate a proposal concerning the Hungarian higher dance education in Romania (*The basis of the Hungarian performance dance in Transylvania: organizing the mother-tongue dance education. Proposal for the introduction of the Hungarian higher dance education in Romania – the outline of the planned branch of performance dance and/or contemporary dance*).

FÜGEDI János

Comments to Csongor Könczei's study

In his comments the author agreed with the main points raised by Csongor Könczei concerning the present state of education in the field of traditional dances. As far as the education form of the proposals are concerned, the comments pointed out the contradiction between the BA level „dancer and assistant” and the three year long education term



which is not enough to train professional dancer, especially not, if the training starts at the age of 18. In schools where professional dancers are trained, the education starts at the age of 10, latest 14. The system of BA-MA structure to be introduced is suitable instead for training dance teachers, choreographers and theoretical experts. As a closing point, the comments raised the issue of educating dance teachers dealing with children in kinder garden and primary schools, since this age seems to be authentically receptive for a comparatively simpler traditional music and dance culture.

KARÁCSONY Zoltán

A critical history of filmed documentation of traditional Transylvanian dance – from the beginning to 1963

This is an overview of the early period of folk dance research and filmed documentation beginning with the work of Sándor Gönyey and István Molnár in the 1940s and continuing with the work of a group called the Hungarian Dance Work Community at the Institute of Folk Sciences, then followed by the work of the group of young dance ethnographers after 1951 at the Institute of Folk Arts. Also discussed is the lesser known work of Emma Lugossy and Sándor Gönyey on 39 verbunks. György Martin and his contemporaries' extensive work collecting dances in Hungary and Transylvania, with mention of places where the main collection work was done in the period is also discussed.

PÁLFY Gyula

Dances of Gerendkeresztúr/Grindeni, an ethnically mixed village

The author presents a comparative analysis of the dance repertoire of the local Romanian and Hungarian communities using empirical data generated on the occasion of a filmed documentation in 1986. The conclusion of his study is that the two dance-cycles, that is the Romanian one (*ponturi, de-a purtata, învârtita, hațegana*) and the Hungarian one (*csúrdöngölő/verbunk, csúrdöngölő/serény, lassú, friss csárdás*) follow the same pattern, the Romanian being more archaic due first of all to its slower tempo. The study also points at the importance of the fact, that although there are two ethnically distinguished dance repertoires, both communities know and practice each others' dances.



FÜGEDI János

The role of notation in choreology

Following the line of the historical dance notation systems, a triform role can be discovered: notation serves as preservation, helps comprehension of movement material, and provides a fast overview of the choreographic structure. Choreology without notation usually tracks the constantly changing scientific disciplines from historical approaches thought ethnographical, structural linguistic, semiotic, cultural anthropologic methods to the presently fashionable cognitivism, while in lack of dance notation one was missing - the investigation of the dance itself, its ephemeral material, the movements. Notation use in choreology was a feature of traditional dance research, which seemed to decline in the past twenty years, though still followed in certain ethnochoreology schools, especially in that of Hungary. The study concludes that *real* choreology can be prosecuted only through and with notation use, which can ensure an objective dance research.

KÖNCZEI Csilla

The still-born third twin. public discourse on the non-existing Hungarian research on folk dance in 1960s–1980s Romania

The present paper is an unusual attempt: it analyzes the characteristics of a secondary discipline that hadn't even existed. In fact this paper deals with the non/existing Hungarian folk dance research in socialist Romania, more precisely with the public discourse on this matter. Although this discipline – besides sporadic individual performances – hadn't succeeded in the institutionalization of itself within the mentioned period and place, there were plenty of personalities assisting to its birth, thus writers and ethnographers published several articles on the absolute necessity of its existence. The analysis of this public discourse appearing in the formation of this discipline was precisely the public opinion formed about it. In my opinion folk dance research, the “third twin” (the third and the youngest brother of ethnomusicology and folklore – as it was called at that time) was still-born because the demands formulated towards it did not assure its viability, more exactly, in its imagined form it could be easily replaced with other non-scientific activities.

Lista autorilor

DEÁK Gyula – directorul Ansamblului de Dans „Trei Scaune” („Háromszék”), președintele Asociației de Dans Popular a Maghiarilor din România, Sfântu Gheorghe
gyuszi@hte.ro

FÜGEDI János – etnocoerolog, kinetograf, cercetător la Institutul Muzicologic al Academiei Maghiare din Budapesta și lector universitar la Academia Maghiară de Dans din Budapesta, Ungaria
janosf@zti.hu

KARÁCSONY Zoltán – etnocoerolog, cercetător la Institutul Muzicologic al Academiei Maghiare din Budapesta, Ungaria
karacsony@zti.hu

KÖNCZEI Csilla – antropolog, lector universitar la Catedra de Etnografie și Antropologie Maghiară din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj
kcsilla2003@yahoo.com

KÖNCZEI Csongor – etnograf, etnocoerolog, cercetător la Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj
cs.konczei@ispmn.gov.ro

LASKAY Adrienne – dirijor, muzicolog, Cluj
a.laskay@upcmail.ro

PÁLFY Gyula – etnocoerolog, cercetător la Institutul Muzicologic al Academiei Maghiare din Budapesta, Ungaria
palfy@zti.hu

URAY Péter – coregraf, regizor, cadru didactic universitar la Catedra de Artă Teatrală din cadrul Universității din Kaposvár și directorul Teatrului Panboro din Budapesta, Ungaria, director artistic la M Studio, Sfântu Gheorghe
uray_peter@yahoo.com

